

Magdalena Płotka, Michał Zembrzuski

Sprawozdanie z Konferencji Naukowej : "Jak uprawiać i pisać historię filozofii; jak jej nauczać?"

Rocznik Tomistyczny 1, 271-276

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Sprawozdanie z Konferencji Naukowej: „Jak uprawiać i pisać historię filozofii; jak jej nauczać?”

W dniach 27-28 września 2012 roku, w Akademii Jana Długosza w Częstochowie odbyła się konferencja naukowa pt. „Jak uprawiać i pisać historię filozofii; jak jej nauczać?”. Zgromadziła ona pracowników naukowych wielu ośrodków akademickich (Akademia Jana Długosza, Instytut Historii Nauki PAN, Uniwersytet Śląski, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Katolicki Uniwersytet Lubelski wraz z Wydziałem Zamiejscowym Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Uniwersytet Gdański, Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach, Wyższa Szkoła Komunikowania, Politologii i Stosunków Międzynarodowych w Warszawie, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego) oraz nauczycieli filozofii i zainteresowanych problematyką historii filozofii i historii nauki.

W sposób wyraźny zaznaczona była obecność historyków filozofii z Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej UKSW – przede wszystkim z Katedry Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej, ale również Katedry Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej.

Organizatorzy postawili przed uczestnikami pięć zadań: 1) ukazanie związku historii filozofii i filozofii z metafizycznym punktu widzenia; 2) wskazanie powiązań między

badaniami historyczno-filozoficznymi a badaniami nad historią kultury czy historią idei; 3) prześledzenie zmian, jakie nastąpiły w metodologicznym sposobie uprawiania historii filozofii; 4) wskazanie kulturowych i edukacyjnych funkcji spełnianych przez publikacje o charakterze „historii filozofii”; 5) ustalenie funkcji oraz znaczenia ujęć wypracowanych w historii filozofii. Zadania te zostały zrealizowane zgodnie z założeniami

organizatorów w czterech odrębnych panelach: metateoretycznym, merytorycznym (metodologicznym), historiograficznym oraz metodyczno-dydaktycznym.

Konferencję otworzyły dwa wprowadzające referaty – dra hab. prof. PAN Wiesława Wójcika oraz dra hab. prof. UKSW Artura Andrzejuka. Pierwszy z prelegentów zaprezentował referat *O relacji między historią filozofii a historią nauki*, w którym podkreślał punkty wspólne i podobieństwa w prezentowaniu historii nauki i historii filozofii. Przytoczył interesujący przykład historycznej szkoły pitagorejskiej, która jednocześnie może być przedmiotem badań zarówno historyka filozofii, jak i historyka nauki (matematyki). Ponadto prelegent zwrócił uwagę na następujące tematy: problematykę przełomów w nauce i filozofii, antynomie w nich występujące, zagadnienie rozwoju i postępu obydwu dziedzin, wykorzystywanie nowych narzędzi oraz błędy pojawiające się w nich (które historycy mogą zaakcentować), a także na problematykę stosunku zarówno nauki, jak i filozofii do rzeczywistości.

Następnie prof. Artur Andrzejuk przedstawił referat pt. *Gilsonowska koncepcja historii filozofii*. Koncepcja ta, jak zauważył prelegent, określana jest też mianem „filozoficznej” koncepcji historii filozofii, gdyż polega na badaniu problematyki filozoficznej w dziejach filozofii. Tak rozumiana historia filozofii należy do dyscyplin filozoficznych, a nie np. historycznych. Taka kwalifikacja sprawia, że podkreśla się w tym ujęciu specyficznie filozoficzne kompetencje historyka filozofii, uzupełnione dodatkowo o specyficzny warsztat historyczny. Prof. Andrzejuk zaprezentował sugerowane przez É. Gilsona dwa etapy badań w historii filozofii, dodając, że gilsonowska *history of philosophy itself* to przede wszystkim historia metafizyki. Zdaniem prelegenta w polskiej literaturze dotyczącej metodologii historii filozofii da się wyróżnić cztery drogi dochodzenia do gilsonowskiej koncepcji hi-

storii filozofii. Ich autorami są kolejno: Stefan Świeżawski, Mieczysław Gogacz, Stanisław Janeczek i sam prelegent. Zdaniem A. Andrzejuka pierwszy z wymienionych autorów, analizując różne koncepcje historii filozofii, doszedł do przekonania, że koncepcja historii filozofii zależy od koncepcji filozofii i w związku z tym dla Gilsona trzonem filozofii jest metafizyka, wobec czego historia filozofii będzie badać przede wszystkim dzieje teorii bytu. Z kolei M. Gogacz stwierdził, że historia filozofii bada przede wszystkim faktyczne konsekwencje twierdzeń filozoficznych, czyli to, co wynika z przyjętych założeń, a koncepcja Gilsona doskonale do takiego ujęcia pasuje. Zdaniem trzeciego z wymienionych autorów, S. Janeczka, historia filozofii to dyscyplina metafizyczna przedstawiająca w sposób uporządkowany dzieje filozofii. Dodał on, że historia filozofii przyjmuje formę uzależnioną od założonej koncepcji rozumienia historii i filozofii. Prof. Andrzejuk przedstawił własną wersję dochodzenia do gilsonowskiego sposobu uprawiania historii filozofii poprzez zwrócenie uwagi na „koncepcję” historyka filozofii (konkretnie na jego kompetencje badawcze). Jako owocny badawczo przykład zastosowania gilsonowskiej koncepcji historii filozofii prelegent wskazał na problematykę relacji osobowych. Powiedział, że od Sokratesa aż po współczesne ujęcia tomistyczne przebiega swoista linia rozwoju tej problematyki, w której można dostrzec pogłębianie się rozważań i wzbogacanie ich aspektów bardziej niż niekończące się spory szkół filozoficznych i wzajemne kwestionowanie się poszczególnych filozofów. Interesujące jest w tym wszystkim – zdaniem A. Andrzejuka – obserwowanie różnic w poszczególnych ujęciach, stanowiących nieuchronne konsekwencje wyznaczone przez wcześniejsze rozstrzygnięcia metafizyczne. Gdy się je uwzględni, wtedy jest szansa, że pojawi się jedna, wspólna wielu filozofom, *history of*

philosophy itself, którą można nazwać teorią relacji osobowych.

Pierwszym prelegentem po referatach wprowadzających był dr hab. Marek Rembierz (UŚ). W swoim wystąpieniu zatytułowanym *Przedmiot, metody i funkcje historii filozofii jako problem metafizyczny* skupił uwagę słuchaczy na wypowiedzi W. Tatarkiewicza pochodzącej ze znanego podręcznika pt. *Historia filozofii*, a dotyczącej filozofii Heraklita: „od fałszu do fałszu prowadzi droga filozofii”. M. Rembierz wskazał, że refleksja towarzysząca uprawianiu historii filozofii jako zagadnienia metafizycznego nieuchronnie doprowadza do wniosku, że celem uprawiania historii filozofii jest dochodzenie do prawdy. Wyrażając swój sprzeciw wobec subiektywistyczno-indywidualistycznej postawy historyka filozofii, polegającej na doszukiwaniu się w dziejach filozofii elementów, problemów czy koncepcji bliskich i znanych, prof. Rembierz uznał, że studiowanie historii filozofii powinno być przede wszystkim wejściem w kontakt z czymś radykalnie różnym.

Kolejnym prelegentem był dr Henryk Popowski (AJD), który w referacie zatytułowanym *Metafizyka a historiografia filozofii* zaakcentował zagadnienie interwencji historyka filozofii w przedmiot swoich badań.

Z kolei występujący z wykładem *Tomistyczne ujęcie metodologii historii filozofii* dr Andrzej Nowik (UKSW) zwrócił uwagę na bliskość proponowanego przez É. Gilsona etapowego badania w historii filozofii ze stosowanym przez Tomasza z Akwinu (również przez tradycję arystotelesowską) badaniem dziejów filozofii. Akwinata, jak dowodził prelegent, badał teksty, ustalając ich autorstwo, poszukiwał właściwego ich rozumienia, wreszcie przez swoje *quaestio* poszukiwał odpowiedzi na właściwie postawiony problem filozoficzny. Prelegent zwrócił również uwagę na ważny problem w historii filozofii, jakim jest problem generalizacji. Za Gilsonem stwierdził on, że generalizacja w obrębie historii fi-

lozofii przebiega zgodnie z naturą ludzkiego poznania intelektualnego, które polega na przechodzeniu od skutków do przyczyn i w ten sposób ujmowana jest istota rzeczy. Dr A. Nowik zauważył, że dystansuje to współczesne spory o rolę indukcji i dedukcji w badaniu naukowym. Pomimo przywiązywania dużej wagi do krytycznego badania tekstów i ustalania tego, co w historii filozofii pełni rolę faktu, Gilson – zdaniem prelegenta – stawił przed historią filozofii na tyle ambitne cele (łącznie z pomocą przy rozstrzygnięciu zagadnień ściśle filozoficznych), że generalizacje stają się nieodzowne.

Natomiast w ramach omawiania merytoryczno-metodologicznych zagadnień w historii filozofii wystąpiła dr Magdalena Płotka (UKSW). Prelegentka przedstawiła referat zatytułowany *Metody badań w historii filozofii: między średniowieczem a współczesnością*. Na początku referatu zwróciła uwagę, że w najnowszej literaturze poświęconej historii średniowiecznej logiki można zaobserwować pewną „metodę” badawczą, polegającą na zestawianiu średniowiecznych dociekań z zakresu logiki, filozofii języka czy semantyki (koncepcja „trójkąta semantycznego”, teoria konsekwencji, sylogistyka itd.) obok współczesnych teorii logiczno-semantycznych (Frege, Russell, Quine itd.). Prelegentka stwierdziła, że takie zestawienie obok siebie zagadnień historycznych i współczesnych w badaniach nad mediewistyką filozoficzną skłania do refleksji nad metodologią samych badań. Z jednej strony można postawić pytanie, w jakiej mierze taki „zabieg” jest metodologicznie uprawniony, z drugiej zaś nasuwa się pytanie o miejsce takiej metodologii badań nad historią filozofii średniowiecznej wśród innych metod. Dr M. Płotka zauważyła, że wraz z formułowaniem przez dziewiętnastowiecznych historiografów i mediewistów postulatu pluralizmu metodologicznego w badaniach nad historią filozofii średniowiecznej (który to postulat jest, jak się wydaje, efektem

pogłębiania się i poszerzania problematyki czysto filozoficznej), swoista „metoda” uprawiania historii logiki wydaje się realizacją tego postulatu, gdyż znacznie wychodzi ona poza ramy tradycyjnie przyjętych metod badawczych (według podziału Johanna Gustava Droysena są to heurystyka, krytyka, interpretacja i wykład). Dr M. Płotka, posługując się przykładem czternastowiecznej logiki, wskazała na błędy związane z przekładalnością zagadnień na inny język niż źródłowy. Wymienione błędy są następujące: zestawianie prekursorów i tych, którzy błędą w stosunku do wypracowanych wyników; niezmiennosc i związany z nią błąd protekjonalizmu czy nawet patronalizacji; błąd referencji; błąd dostępności.

Następnie wystąpiła dr Izabella Andrzejuk (WSKPiSM), rozwijając temat *Wyjaśnianie, interpretacja i wykład historii filozofii*. Prelegentka podzieliła swoją prezentację na cztery kolejne elementy związane z pracą historyka filozofii: zrozumienie – wyjaśnienie – interpretacja – wykład, a następnie odwołała się do szczegółowych sugestii prof. M. Gogacza, dotyczących interpretacji tekstów filozoficznych. Dr I. Andrzejuk stwierdziła, że do elementów składowych warsztatu historyka filozofii należy wyjaśnianie oraz interpretacja tekstów, które są przedmiotem jego zainteresowania. Zgodnie z etapami badania faktów historycznych należy zwrócić uwagę, iż badacz rozumiejący już tekst najpierw musi go wyjaśnić, a następnie zinterpretować. Zatem jeszcze przed wyjaśnianiem musi pojawić się zrozumienie tego, co będzie wyjaśniane. Następnie prelegentka dobitnie zaakcentowała zdanie, że im wnikliwiej rozumiemy tekst, tym trafniejsze stają się nasze wyjaśnienia oraz interpretacja. Dopiero po wyjaśnieniu może nastąpić pewna interpretacja, a po niej wykład – jako uwieńczenie wszystkich etapów badania. Taką kolejność jest bardziej skutkiem następstwa logicznego aniżeli czasowego, a ten „teo-

retyczny model” nie zawsze musi pokrywać się z praktyką. W praktyce bowiem zdarza się, że wymienione etapy na siebie zachodzą i się powtarzają. Dr I. Andrzejuk w swoim referacie mocno podkreślała, że warunkiem właściwego rozumienia i wyjaśniania na terenie historii filozofii jest bezpośredni kontakt uczonego z tekstem oryginalnym, pełnym i podanym w prawidłowej wersji.

Z kolei dr Tomasz Mróz (UZ) swój referat zatytułowany *Biografistyka filozoficzna jako dziedzina historii filozofii i narzędzie jej popularyzacji* rozpoczął od prowokującej uwagi o tym, że w dużej mierze szkoła lwowska-warszawska zaważyła na fatalnej ocenie, jaką posiada obecnie historia filozofii. W swoim referacie prelegent skupił uwagę na poglądach Władysława Witwickiego, podkreślając i uzasadniając szczegółowymi elementami jego biografii to, że w swoim warsztacie historyczno-filozoficznym nie mieścił się on w kanonach analityczno-logicznych.

Z kolejnymi referatami w ramach merytorycznych rozstrzygnięć wystąpili: dr Marek Perek (AJD) – *Problemy rekonstrukcyjne dynamiki zintegrowanych systemów wiedzy naukowej*; dr Sebastian Gałecki (UPJPiI) – *Historia filozofii czy historia idei: jak studiować i jak uczyć?*; dr Wiesława Sajdek (WZNoS KUL w Stalowej Woli) – *Historia filozofii jako narzędzie obrony przed indoktrynacją*.

Referat dr W. Sajdek był ostatnim z referatów w pierwszym dniu konferencji.

Kolejny dzień obrad był poświęcony referatom, w których akcent położony został na historiograficzny aspekt historii filozofii (najwięcej uwagi poświęcono filozofii starożytnej). Jako pierwsza wystąpiła dr Maria Marcinkowska-Rosół (UAM), przedstawiając temat *Narodziny historii filozofii i Arystoteles*. Posługując się typologią funkcji historii filozofii w stosunku do filozofii systematycznej H. Krämera, prelegentka wskazała na jej związek z historiografią Arystotelesa.

Jako kolejny wystąpił dr Michał Zembrzusi (UKSW). W swoim referacie zatytułowanym *Między faktycznością a ogólnością – obszar działania historyka filozofii na przykładzie interpretacji „De intellectu” Aleksandra z Afrodyzji* negatywnie odniósł się on do faktograficznego rozumienia historii filozofii. Dr Zembrzusi wskazał najpierw na potrójne rozumienie faktu w historii filozofii: 1) jako wypowiedzenia w danym czasie i miejscu pewnych twierdzeń filozoficznych; 2) jako wewnętrzpsychicznej sfery przeżyć filozofującego człowieka; 3) jako problemów lub też filozoficznych powstałych w tym oto *hic et nunc*, a utrwalonych w konkretnym tekście. Prelegent zastrzegł, że punkt trzeci, wyrażający właściwie ujętą historię filozofii, odbiega od podejścia ściśle faktograficznego i jest związany z przejściem od faktów do ich wyboru, powiązania oraz oceny, co najkrócej można nazwać, przejściem do ich rozumienia. Następnie dr Zembrzusi postawił pytanie, czy nie oddalamy się w ten sposób w kierunku samej filozofii. Przechodzimy bowiem w sferę ogólności, którą raczej niewiele będą interesowały szczegóły. Filozofia będzie traktowała fakty i historię filozofii jako egzemplifikację swoich ogólnych rozwiązań, a nie jako coś wyjściowego, źródłowego. Wskazując, że kompetencje historyka filozofii funkcjonują między tym, co szczegółowe, a tym, co ogólne, prelegent uznał, że impas może zostać rozwiązany przy założeniu, że historia filozofii, badając fakty, bada je już jako problemy filozoficzne, wskazując na ich źródła i konsekwencje. Śledzenie konsekwencji wynikających z założeń na tym poziomie badań w historii filozofii również wiąże się z badaniem faktów – historia filozofii bada faktyczne konsekwencje twierdzeń filozoficznych w obrębie określonego problemu filozoficznego. Dobrym przykładem badania relacji między faktycznością a ogólnością zdaniem M. Zembrzusi może być ustalanie autorstwa dziełka *De intellectu* przypisywanego

Aleksandrowi z Afrodyzji. Choć tradycja filozoficzna utrwaliła, a nawet uzasadniła autorstwo tego tekstu, to jednak współczesne badania (F. M. Schroeder, R. B. Todd) w pewnym sensie podważają te ustalenia. Całą tradycję miałyby wykluczyć jedno zdanie pochodzące ze zbioru *Mantissa*: „odnośnie do intelektu pochodzącego z zewnątrz słyszałem od Arystotelesa te rzeczy, które zachowałem”.

Przykładem historiografii starożytnej posłużył się kolejny referujący – dr Stanisław Ciupka (ATH) – omawiając temat *Uprawianie filozofii według „Stromatów” Klemensa Aleksandryjskiego – odniesienie do czasów współczesnych*.

Z kolei ks. dr Adam Filipowicz (UKSW) przedstawił temat *Przedmiot formalny i materialny historii filozofii w kontekście traktatu „Peri archon” Orygenesza*. Jak zauważył prelegent, odróżniając te dwa elementy w pracy historyka filozofii, można uzyskać i utrzymać metodologiczną autonomię historii filozofii. Dr Filipowicz zauważył, że każda dziedzina naukowa obok metody ma przede wszystkim swój własny przedmiot formalny i przedmiot materialny badań. Najogólniej mówiąc, przedmiot materialny obejmuje to, co jest do zbadania, natomiast przedmiot formalny to aspekt, pod jakim kątem jest badane to, co jest do zbadania. W średniowieczu, jak słusznie zauważa J. Czerkawski i S. Janeczek, rozumienie historii filozofii pozostawało w ścisłym związku z kształtującymi się metodami uprawiania filozofii i powstawaniem odpowiadających im form literackich dzieł filozoficznych i teologicznych. Prelegent w swoim wystąpieniu wyraźnie zaakcentował starożytne i średniowieczne sposoby badania tekstu, który ostatecznie stanowi materialny przedmiot historii filozofii. Jednocześnie wymienił najważniejsze postacie historii filozofii, które dokonywały „przeszczepu” jednej tradycji filozoficznej do drugiej poprzez przekazywanie tekstów filozoficznych innych autorów wraz z odpowiednim komentarzem i przygo-

towaniem czytelnika na to, jak należało je rozumieć.

Kolejne referaty dotyczyły zagadnień metodyczno-dydaktycznych, a podjęły je następujące osoby: dr Adam Olech (AJD) – *W sprawie niezrealizowanego, a wartego realizacji, planu nowej edycji „Zagadnień i kierunków filozofii” Ajdukiewicza*; dr Tomasz Knapik (AWF w Katowicach) – *Wiktor Wąsik jako filozof i nauczyciel filozofii*; dr Anna Marek-Bieniasz (AJD) – *Historia jednej z dyscyplin filozoficznych. Etyka środowiskowa – jak ją wyjaśnić i opisać?*; mgr Michał Płóciennik (AJD oraz UPJPII) – *Na-u-cza(y)ć historii filozofii – ale jakiej?*; mgr Eulalia Smuga-Fries (KUL) – *Dlaczego filozofia nudzi studentów? Wykorzystanie elementów filozofii eksperymentalnej w nauczaniu*; mgr Krystyna Bemb-

nek (UG) – *Uczenie się historii filozofii w kontekście dialektyki pytania i odpowiedzi*; dr Maciej Woźniczka (AJD) – *Czy historia filozofii jest sumieniem filozofii? Konteksty dydaktyczne*.

Ostatni z prelegentów, dr M. Woźniczka, występując zarazem w charakterze organizatora konferencji, podziękował za wszystkie referaty i podsumował obrady.

Burzliwe dyskusje po referatach, a także w kularach, stawiane pytania i udzielane odpowiedzi z pewnością świadczyły o pełnym zaangażowaniu się w dziedzinę historii filozofii osób biorących udział w konferencji. Szkoda tylko, że historyków filozofii nie słuchali ci, którzy szczył się tym, że historykami filozofii nie są.